

**«Українське село по
завершенню
Української революції»**

Які зміни відбулися у соціальній структурі селянства Наддніпрянщини по завершенню Української революції?

На початку 1920-х років основна частина українських земель увійшла до складу радянської України. Їх територія складала 452 тис. км², на них проживало (за переписом 1920 р.) 25,5 млн. осіб. Радянська Україна залишалася переважно аграрною країною: 20,9 млн. осіб було сільським населенням і лише 4,5 млн. – жителі міст.

Залишаючись, як і до революції, більшістю населення країни, селянство якісно змінилося у своєму складі. Село стало як більш середняцьким. Кількість бідняцьких господарств на 1921 р. зменшилася до 30% проти 65% у довоєнний 1913 рік. Кількість середняцьких господарств збільшилася втричі: з 20-25% до 60-65% в зазначений період.

Середньозаможний селянин став основною фігурою на селі.

Які зміни відбулися у демографії?

Негативно позначились воєнні роки і на демографії населення. Воюючі армії потребували постійного поповнення особового складу, що зумовлювало мобілізацію. Мільйони чоловіків служили в арміях, значна частина їх загинула або повернулася покаліченою. 4,4 млн. чоловік у віці від 16 до 49 років стали інвалідами. Кількість чоловіків працездатного віку скоротилася на 25%. Нестача палива, сировини, продовольства тощо призвели до закриття фабрик, заводів. Пролетаріат розпадався, шукаючи засобів до існування. Робітники разом із сім'ями масово переселялися у сільську місцевість, поповнюючи лави сільського люмпену.

В якому стані перебувало сільське господарство радянської України?

Сільське господарство радянської України в 1920 р. перебувало у стані занепаду. Загальна посівна площа на Україні скоротилася на 15%, а пшениці, жита, овса, ячменю – на 1/3. Скорочення посівних площ поєднувалося із погіршенням якості їх обробітку, зниженням врожайності. Валовий збір зернових культур зменшився у порівнянні з 1913 р. на 38,5%.

Колосальних збитків зазнало тваринництво. Гострий дефіцит великої рогатої худоби, яка використовувалося як тяглова сила поставив село у катастрофічне становище, негативно позначився на веденні рільництва. Кінь, корова в селянському господарстві України були тим мінімумом, який дозволяв існувати, далі якого опускатися було нікуди.

Найбільше від воєнних лихоліть та економічних експериментів постраждало свинарство. Пов'язано це з продовольчою кризою, яку переживала країна у зазначений час, адже раціон свиней базується на тих же продуктах, що споживає і населення.

Чому сільське господарство було деформованим, причини кризи?

Сільське господарство було деформованим, оскільки його організаційний план ґрунтувався на ринку, що був створений під час війни. Неприродна рівновага елементів господарства воєнного часу повинна була змінитися таким станом, який би відповідав конкретній дійсності.

Основні причини деформації та кризи:

1. безперервні 7 років бойових дій;
2. системне нищення державною партією ринкового механізму розширеного відтворення суспільного продукту. Економічна політика держави щодо селянства носила відвертий споживацький характер. Селянин, в якого вилучали не лише надлишки сільгосппродуктів, а й споживчу норму, втрачав інтерес до ефективного, товарного господарювання;

3. політика «воєнного комунізму» в Україні сприяла падінню товарності сільського господарства у 1918 – 1920 рр. У Київській, Волинській, Подільській, Одеській, Донецькій, Катеринославській губерніях, які були ареною основних бойових дій, зменшення селянських засівів було мінімальне. В районах активного здійснення продрозкладки, де радянська влада встановилася раніше: Чернігівська, Харківська, Полтавська губернії, – скорочення посівних площ відбулося максимально.

Що таке продрозверстка, як вона реалізовувалася в українському селі?

«Наріжним каменем» політики «воєнного комунізму» була продрозверстка, запроваджена 11 січня 1919 р. Вона зобов'язувала селян здавати хліб державі за твердими цінами. У статті 1 декрету «Про розверстку ...» викладався основний принцип оподаткування села:

«Уся кількість хлібів, зернового фуражу, необхідна для задоволення державних потреб, розверстується для відчуження у населення між виробляючими губерніями».

У подальшому вона поширювалася і на інші сільськогосподарські культури: картоплю, льон, хутро, шкіру, м'ясо, молочні продукти тощо. На практиці це означало, що продрозверстка фактично замінювала податкову і заготівельну систему. Єдиним заготівельником хліба оголошувалась держава в особі її органу – Наркомпроду. Держава брала на себе і функції постачальника продовольства населенню.

Фактично декретом від 15 липня 1920 р. «Про розрахункові операції» в країні заборонялася приватна торгівля. Проголошувалося, що всі державні, громадські установи, підприємства, організації, які мають потребу будь в чому, зобов'язані звертатися у відповідні розподільчі організації. **Купівля на вільному ринку заборонялася.** Розрахунки могли здійснюватися лише у безготівковій формі. У такий спосіб досягалася споконвічна мета більшовиків: державне господарство відокремлювалося від ринкових економічних відносин.

Державою визначалися точні зобов'язання зі здачі сільськогосподарських продуктів для губерній, повітів, волостей, сіл і окремих селянських господарств.

Офіційні документи того часу повідомляли: **«розверстка отримана владою, вже є сама по собі визначенням надлишків».**

Тому в селянина вилучалося все, навіть насіннєві фонди. До того ж, документ не встановлював кількість продрозверсток на один господарський рік.

Якими були недоліки продрозверстки?

ПО-ПЕРШЕ. Розверстка здійснювалася як натуральна повинність з примусовим відчуженням потрібної державі кількості продуктів, означала відмову від попереднього обліку надлишків.

ПО-ДРУГЕ. До виконання продрозверстки першочергово залучались економічно сильні господарства, в другу – господарства середнього достатку. Як не парадоксально для влади, яка захищала інтереси злиденних, але до виконання продрозверстки залучалися і бідняцькі господарства. Хоча їх участь маскувалася за словесною завісою.

ПО-ТРЕТЄ. Умовність її прогресивності. На практиці було неможливо співвіднести обсяг вилученого з тим, що дійсно мало господарство. Цьому було багато причин. Одна з них та, що для того, щоб вижити, селяни приховували частину наявного у господарстві продовольства.

ПО-ЧЕТВЕРТЕ. Продрозверстка не вичерпувала зобов'язань селянства перед державою. У кінці 1919 – на початку 1920 р. більшовики впровадили загальногромадянські натуральні повинності: трудову, гужову, які включали в себе розчистку залізниць від снігу, заготівлю та перевезення дров, продуктів харчування, одержаних за продрозверсткою тощо. Спрямовані вони були на подолання паливної та транспортної криз. У котрий раз партія, яка піддавала анафемі експлуатацію, застосовувала її у власних цілях.

ПО-П'ЯТЕ. Як зазначав В. Ленін, «розверстка на селі заважала підйому виробничих сил і стала основною причиною глибокої економічної та політичної кризи, з якою ми зіткнулися весною 1921 року».

ПО-ШОСТЕ, виявилася неефективним інструментом, її запровадженням не вдалося повною мірою задовольнити мінімальні потреби пролетарського населення у продовольстві.

Чому політика «воєнного комунізму» – війна більшовиків проти селянства?

Політика «воєнного комунізму» – політика «комуністичного штурму», «соціалістичного фронту на селі», згортання товарно-грошових відносин як в економіці загалом, так і у сільському господарстві зокрема.

Сільське господарство – господарство дрібних власників, дрібних виробників, яке пов'язано з ринком безмежною кількістю зв'язків. Зважаючи на це, оголосивши війну ринку політикою «воєнного комунізму», більшовики розпочали її насамперед з селом – основним джерелом продуктових надходжень до держави. Це і стало головною причиною продовольчої кризи 1920 р.

Запровадження політики «воєнного комунізму» відповідало стратегічній меті більшовиків.

Завдяки їй партія досягала:

- економічної диктатури;
- політичної диктатури;
- контролю над народним господарством, зокрема над фондами споживання;
- тоталітарної за своєю природою влади у державі.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!